

Тема 2 «Духовний вимір людського буття»

Однією з найбільших таємниць світу є людська здатність усвідомлювати, розуміти дійсність, тобто людський інтелект. Він вражає своєю красою та могутністю, невичерпністю та універсальністю. В цілому якісні особливості людського інтелекту окреслюють терміном свідомість.

Перші уявлення про свідомість виникли у прадавні часи коли люди дійшли висновку, що процеси, які відбуваються в їхніх головах, відмінні від процесів природи, що їхнє бачення світу, а відповідно і місце в ньому, відрізняється від тваринного. Такі особливі властивості приписували душі як прояву чогось надприродного.

Упродовж тисячоліть людство шукало відповідь на запитання, у чому полягає сутність свідомості, як вона виникає, від чого залежить, її можливості та інше. У наш час свідому діяльність людини вивчають фізіологія, медицина, психологія, кібернетика та інші науки.

Свідомість – це спроможність людини відтворювати дійсність у ідеальній формі.

Свідомість - це відображення у психіці людини ідеальних образів дійсності, своєї діяльності, самої себе.

Людина здійснює свій зв'язок зі світом в трьох формах — практичній, пізнавальній і духовно-практичній. Вона не просто пристосовується до навколишнього середовища (як природного, так і соціального), але й активно перетворює, освоює світ і опановує його закони. Таке активне опанування світом, як об'єктом відбувається в формі практичної діяльності (матеріально-предметного перетворення дійсності) і теоретичної, пізнавальної діяльності, засобом і вищою формою якої є мислення. *Пізнавальна діяльність*, і зокрема мислення, спрямовані на нейтральне, суто об'єктивне зображення світу і людини (людина так само може розглядатися по аналогії з об'єктом зовнішньої дійсності). Проте людська духовна активність не обмежується лише спрямованістю на об'єкт, на реальність «поза себе». Є й інша форма ідеальної діяльності, яка спрямована саме на перебудову людської душі. Це - *духовно-практична діяльність, ціннісна форма свідомості*. Людську свідомість не можна ототожнювати тільки зі знанням, з пізнанням, мисленням. За своєю сутністю свідомість є здатністю людини не лише пізнавати світ, але й усвідомлювати його, наповнювати його сенсом і суб'єктивним значенням, співставляти свої знання з цілями власного існування, оцінювати світ не лише в його об'єктивних характеристиках, а як світ свого життя. Свідомість є усвідомленням своїх вчинків, їх наслідків, вона нерозривно пов'язана з совістю, з відповідальністю людини за свої стосунки зі світом природи і світом людей.

Духовний світ людини — це не лише її розум, мислення, але й почуття, емоційні стани, віра, воля, світогляд, самосвідомість, що спирається на сукупність ціннісних орієнтирів і духовних смислів.

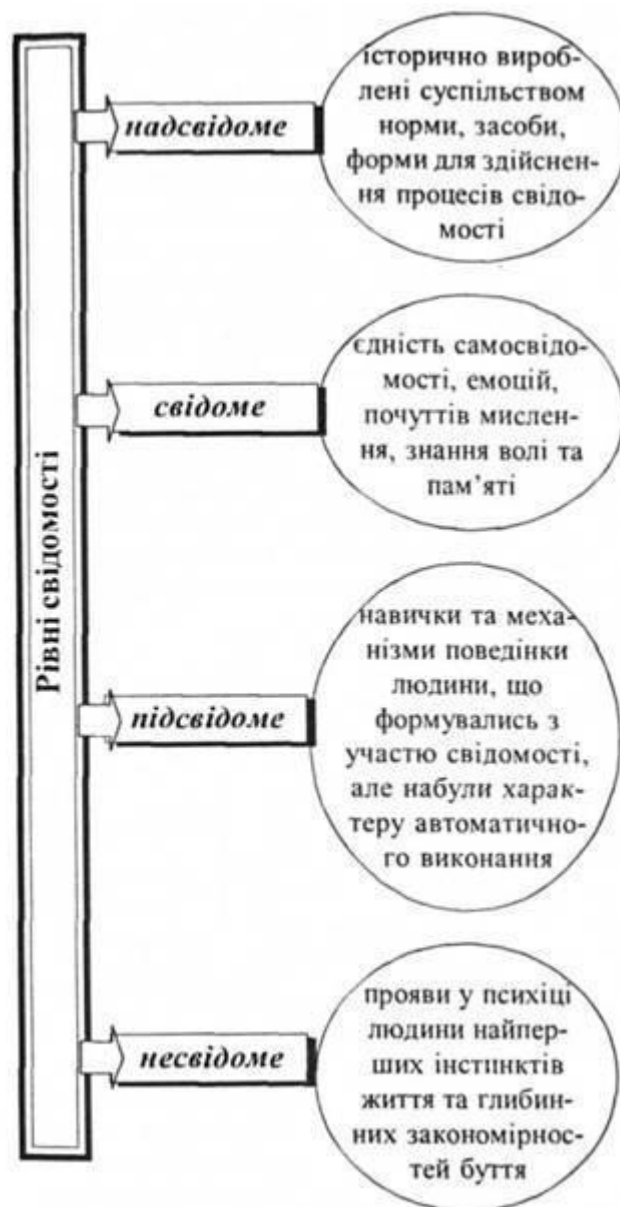
Проблема походження свідомості має найрізноманітніші тлумачення. Проте остаточно вирішити цю проблему філософія та інші науки не можуть. Водночас сучасні концепції походження свідомості дають можливість пояснити різні властивості свідомості.

Сучасна філософія (і наука) не може дати остаточного і безсумнівного розв'язання цієї проблеми, але наявні на сьогодні авторитетні концепції походження свідомості допомагають цю проблему висвітлити і багато чого зрозуміти в її розв'язанні. До таких концепцій можна віднести: теологічну(релігійну), дуалістичну, еволюційну, трудову, теорію єдиного інформаційного поля та субстанційну.

Структуру свідомості можна унаочнити в таких її складових:

- **за рівнями** свідомість функціонує в єдності самосвідомості, свідомого, підсвідомого та надсвідомого;
- **за складовими** власне свідомість складається із мислення, емоцій і почуттів та волі.

Вищим рівнем свідомості є самосвідомість.

Спроможність людини аналізувати себе, свої дії та відчуття, рефлексувати називається самосвідомістю.

Завдяки самосвідомості людина може контролювати та регулювати власну поведінку.

Нерідко поняття «свідомість» ототожнюється з поняттям «психіка людини». Це робиться помилково. Психіка більш складне утворення. Воно включає дві сфери відображення – свідомість та несвідоме.

Вважається, що несвідоме – це сукупність психічних явищ, станів і дій, які перебувають поза сферою розуму.

До несвідомого належать, в першу чергу, інстинкти – сукупність природжених актів поведінки людини, які створюються внаслідок тривалої еволюції і спрямовані на забезпечення життєвих функцій, самого існування кожної істоти.

Також до структури несвідомого належить інтуїція та автоматизми, які можуть зароджуватися у сфері свідомості і з часом поринати у сферу несвідомого.

Інтуїція – це знання, яке виникає без усвідомлення шляхів і умов його отримування, через безпосереднє чуттєве споглядання чи умогляд.

Автоматизми – це складні дії людини, які, первинно утворюючись під контролем свідомості, внаслідок довгого тренування й багаторазового повторювання набувають несвідомого характеру.

Несвідомими також є сновидіння, гіпнотичні стани, явища сомнамбулізму тощо. Завдяки включенню несвідомого до психічної діяльності навантаження на свідомість зменшується, а це, у свою чергу, розширює поле творчих можливостей людини.

Також у підсвідоме людська психіка витісняє психотравмуючі фактори, усвідомлення яких для психіки занадто болюче.

Несвідоме і свідоме є двома відносно самостійними сторонами єдиної психічної реальності людини; між ними виникають досить часто суперечності, іноді конфлікти, але вони взаємопов'язані, взаємодіють між собою і здатні досягти гармонійної єдності.

У процесі життєдіяльності в людей формуються погляди, почуття, які відображають їх становище в суспільстві. Вони відображають не природу та її закономірності, а різні сфери суспільного життя: виробництво і розподіл, сім'ю і добробут, національні і класові відносини, освіту і культуру, державу і релігію тощо. Сукупність поглядів людей на ці фактори складає суспільну свідомість.

Суспільна свідомість – це сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, які відображають суспільне буття в цілому або його окремі сторони в свідомості людей.

Форми суспільної свідомості виникають внаслідок розвитку різних форм діяльності (моральних, правових, релігійних тощо) і є їх ідеальними відтвореннями. Суспільна свідомість досить різноманітна, вона складається з багатьох форм, існує, наприклад, політична форма свідомості, правова свідомість, моральна, естетична, релігійна, філософська, наукова форми свідомості. Кожна форма суспільної свідомості відображає світ у всій його цілісності, але відповідно до своєї специфіки і свого призначення.

Естетична (художня) свідомість спрямована на пробудження людини до творчості, на піднесення людської чуттєвості. Вона відображає дійсність у формі художніх образів. Основною цінністю художнього відношення до дійсності є краса як символічне-чуттєве відображення реальності, як прояв доцільності і досконалості певного явища, його відповідності ідеалу, як відповідність художньої форми змісту. Професійною формою естетичної свідомості і певним соціальним інститутом є мистецтво.

Політична свідомість є сукупністю ідей, що відображають соціально-групові, класові відносини в суспільстві, центром яких є певне ставлення до влади. Саме поняття влади є ключовим для політичної свідомості.

Воля державної влади трансформується в право і виступає як юридичний закон. **Правова свідомість** регулює соціальні стосунки з позиції закону, вона є сукупністю принципів і норм поведінки, що санкціоновані державою. Правова свідомість забезпечує громадський порядок, регулює суспільні відносини, виходячи з сформульованих і утверджених правовими установами і закладами вимог належної з точки зору закону поведінки. Правосвідомість на рівні індивіда є усвідомленням і відстоюванням своїх прав, визначенням і дотриманням відповідних обов'язків.

Право не може регулювати всі без винятку суспільні відносини, воно регулює лише найважливіші з точки зору держави стосунки. Решта суспільних відносин регулюється мораллю (а також звичками, традиціями, ритуалами, громадською думкою, які частково входять в мораль). **Моральна свідомість** є сумою правил суспільно схваленої поведінки індивідів. Вона охоплює дійсність у формі моральних норм - вимог, яких повинна дотримуватися людина згідно з суспільним і власним усвідомленням добра і зла. Вимоги моралі не мають підтвердження в певних установах чи закладах, вони підтримуються громадською думкою, владою звичаїв, усталеними нормами, оцінками суспільства і соціальних груп. Моральна свідомість на рівні суспільства — це ті вимоги, які приписуються індивіду і які він повинен виконувати в силу соціального обов'язку. Таким чином, суспільна мораль є способом адаптування до суспільного середовища, сферою суспільної необхідності.

Є дещо спільне між **філософією і релігійною свідомістю**. І релігія, і філософія спрямовані на усвідомлення граничних смислів людського буття, на пошук глибинної єдності і зв'язку людини з світовим універсалом. Але здійснюються ці цілі різними способами, різними шляхами. Так, філософія є теоретичним, поняттєвим міркуванням над проблемами сенсу людського існування. Це наближує її до науки. Але на відміну від науки, філософія слугує не лише цілям теоретичного пізнання, а, насамперед, цілям людського самовизначення в світі, цілям злагоди між людиною і світом її буття. Тому вищою цінністю філософського пізнання є мудрість, як переживання і усвідомлення істини, як особистісне досягнення смислів і значень існуючого, шляхів творчого саморозвитку людини. Релігія, спираючись не на знання, а на релігійну віру, вказує на духовно-практичні шляхи для досягнення і

здобуття сенсу життя. Вона дає духовні орієнтири для подолання людиною своєї скінченності, для досягнення безсмертя, має свої специфічні форми усвідомлення і переживання єднання людини і світу.

Проблема вибору людських вчинків – це завжди проблема, що пов'язана зі свідомістю та особистістю.

Людина може здійснювати вільний вибір власних вчинків. Обираючи вчинок людина усвідомлює себе, своє місце у світі, систему суспільних та власних цінностей, і обирає те, що з усього різномаїття ціннісних орієнтацій вона вважає найціннішим.

Позбавити людину свободи обирати власні вчинки неможливо. Навіть в умовах примусу людина може обрати – зробити так, як від неї вимагають, або не зробити нічого. За таких умов це буде вибір між тим, слідувати людині інстинкту самозбереження, чи ні, але цей вибір все одно буде.

Свобода вибору дана людині лише тому, що у неї є свідомість.

Поведінка тварини продиктована інстинктами, і не слідувати інстинкту тварина не може. В той час як людина, також маючи інстинкти може слідувати їм, а може і не слідувати.

Можливість не слідувати інстинкту виникає у людини в зв'язку з наявністю свідомості.